

Prikrita kriminaliteta

Dr. Janez Pečar — znanstveni sodelavec inštituta za kriminologijo pri pravni fakulteti v Ljubljani

Mnogi znanstveniki že nekaj stoletij ugotavljajo, da je kriminaliteta, za katero vesta policija in pravosodje, le del tistega, kar se na področju prestopništva in kriminalnosti vsak dan resnično dogaja. Kriminalna statistika katerekoli družbe temelji le na podatkih o znanih kaznivih dejanjih in znanih storilcih in je le nekakšen vzorec tistega, kar je ostalo prikrito. To, kar je prikritega, je verjetno mnogo večje od števila znanih kaznivih dejanj. Zato ni čudno, če kriminaliteto primerjajo s plavajočo ledeno goro na morju, katere le majhen del gleda nad gladino, vsa druga njena gmota pa se skriva v vodi. Tako, kaže, je tudi s kaznivimi dejanji; vsako leto jih spoznamo le določeno število in se z njimi, na splošno brez posebnega vznemirjanja, pogosto zadovoljujemo, ne da bi pomislili, kako varljivi so lahko uradni podatki.

Kriminalne statistike raznih služb ali organov se skoraj v nobeni državi na svetu ne ujemajo, ker obravnavajo kriminaliteto z različnih vidikov, glede na to, ali gre za statistiko organov odkrivanja, obtožbe ali sojenja. Gre za to:

— da pogosto sploh ni enotne statistike o kaznivih dejanjih, za kar je vzrok različnost funkcij organov, ki delujejo pred kazenskim postopkom in v njem;

— uradne statistike o kriminaliteti nikoli ne prikazujejo resnice o njej, marveč kažejo le obseg dejavnosti posameznih državnih organov pri ukrepih zoper kazniva dejanja in njihove storilce; to je pglavitni problem, ki ga načenjamo.

Resnica o kriminaliteti je torej drugačna in je ni mogoče spoznati v celoti, ker noben organ socialne kontrole ni in ne bo nikoli odkril vseh kaznivih dejanj. Zato je tudi sklepanje o upadanju ali naraščanju kriminalitete, primerjava števila kaznivih dejanj, celo med območji istega pravnega reda itd. lahko zelo slepilno, neustrezno in zavajajoče. Povsod po svetu domnevajo, da je obseg tiste kriminalitete, ki policiji in pravosodju ni prijavljena ali znana, na posameznih področjih ne-

kajkrat večji od uradnih podatkov. Žal pa se ta spoznanja slabo, redko ali pa največkrat sploh ne upoštevajo pri izvajanju ukrepov zoper kazniva dejanja, še manj pa zoper storilce. Opiramo se le na podatke o znani kriminaliteti, jih primerjamo, iz njih sklepamo in ukrepamo na področju kriminalne in kazenske politike ter preprečevanja kriminalitete ali pa jih uporabljamo na drugih področjih socialne politike itd. Čeprav vemo, da obstaja prikrita kriminaliteta, nam ta v primerjavi z uradnimi podatki o kaznivih dejanjih navadno nikoli ne dela preglavic. Seveda je razloge za to iskati v nedognanosti prikrite kriminalitete, v tem da zanj ni nikakršnih zanesljivih merskih instrumentov, pa v gibljivosti kriminalitete same, ko nanjo delujejo najrazličnejši dejavniki itd.

S tem pa nikakor ne bi hotel reči, da nam znana, to je odkrita kriminaliteta ne daje nekkih kazalnikov za njeno bolj celotno oceno in za pripravljanje ukrepov zoper njo. Prijavljena oziroma znana kriminaliteta nam pomaga sklepati oziroma domnevati o resničnem stanju na tem področju.

I. Mnenja o prikriti kriminaliteti v preteklosti

Marsikatera prizadevanja v preteklosti so bila usmerjena na ugotavljanje prikrite oziroma neznane kriminalitete in sklepanje o njej.

Že v 17. stoletju je Sir William Petty (1623 do 1687) vabil k iskanju informacij »od števila ljudi... do števila telesnih trpljenj in oseb, priprtih zaradi kriminala, da bi lahko merili izprijenost in grehe naroda«.¹

Leta 1778 je Jeremy Bentham (1748—1832) poudarjal potrebo, da bi sodišča pošiljala poročila o sodbah, izrečenih zaradi kriminala, kar bi bilo lahko odlično uporabljeno pri zbiranju podatkov za zakonodajno delo. Menil

¹ Sellin-Wolfgang: *The Measurement of Delinquency*, Wiley, New York 1964, str. 7.

je, da bi tako mogli tudi sklepati o moralnem zdravju dežele, celo bolje kot o fizičnem.²

Leta 1853. se je **Friderich Hill** (1803—1896), inšpektor zaporov na Škotskem, zavzemal za statistiko dejansko storjenih kaznivih dejanj brez poznejšega razločevanja na odkrita in sojena kazniva dejanja. Upal je, da bi bil to način za določanje celotnega obsega kriminalitete, obenem pa sredstvo za merjenje policijske učinkovitosti.³

Quetelet (1796—1874) je ugotovil, da se statistična opazovanja nanašajo le na kriminaliteto, ki je znana in za katero so bile izročene sodbe, od celotne vsote storjene neznane kriminalitete. Ker bo celotna vsota verjetno ostala neznana, bo sklepanje o njej bolj ali manj zmotno. Dejal je, da vse, kar vemo o kaznivih dejanjih in prestopkih, ne bi bilo uporabno, če ne domnevamo, da so skoraj nespremenljiva razmerja med znano in sojeno kriminaliteto in celotno vsoto storjenih kaznivih dejanj.

Pozneje je kazniva dejanja razdelil na tri skupine: na znana kazniva dejanja, katerih storilci so prav tako znani, na kazniva dejanja, ki so znana, pa njihovi storilci niso bili odkriti, in na kazniva dejanja, katera ostajajo v celoti skrita. Ko je v letih 1833 do 1839 odkril za Belgijo konstantno razmerje med znano in sojeno kriminaliteto, je sklepal, da mora obstajati prav taka podobna simetrija med sojenimi kaznivimi dejanji in tistimi, ki so ostala neznana.⁴

Georg Mayer se je leta 1860 prav tako spraševal, kakšno je razmerje med prijavljeno in resnično kriminaliteto. Po njem je neprijavljene kriminalitete toliko več, kolikor manj nevarna so kazniva dejanja in kolikor manjša je škoda zavoljo njih. Dejal je, da je število kaznivih dejanj, ki so uradno znana, samo del resnično storjene kriminalitete in bolj ko je nepomembno oškodovanje osebe ali lastnine in lažje ko je dejanje, večja je ta divergenca. Bil je tudi prepričan, da naraščanje primerov znane kriminalitete dovoljuje neposredno sklepati o naraščanju primerov kriminalitete sploh.⁵

Angelo Messedaglia (1820—1901) je trdil, da število znanih kaznivih dejanj ne zadošča za določevanje kriminalitete v deželi, ker je dokajšen njen del (odvisno od regije in okoliščin) neugotovljen. Mnoga dejanja niso prijavljena ali sploh uradno znana in se zaradi tega izognejo sojenju. Nekatera ostanejo neznana tudi žrtvam ali, če so jim, jih ne prijavijo, itd.⁶

² Prav tam, str. 8.

³ Prav tam, str. 14.

⁴ Prav tam, str. 25 in 26.

⁵ Prav tam, str. 30.

⁶ Prav tam, str. 27.

William Douglas Morrison je leta 1897 pred kraljevim statističnim društvom v Angliji prebral svoj referat, v katerem je govoril o kriminalni oziroma policijski statistiki. Med drugim je izrazil tudi neko misel, katera zadeva vprašanje, ki ga obravnavamo. Dejal je namreč, da je statistika kaznivih dejanj, prijavljenih policiji, še najbolj popolna od vseh, zakaj visok odstotek hujših kaznivih dejanj je skoraj vedno znan policiji.⁷

Alexander von Oettingen (1827—1905) je razločeval kazniva dejanja od prikrite oziroma neprijavljene kriminalitete in je nasploh precej pisal o merjenju kriminalitete, o kvalitativnem tehtanju različnih dejanj, da bi lahko ugotavljali gibanje kriminalitete itd.⁸

Znanstvenikom, ki so se v prejšnjem stoletju ukvarjali s kriminalno statistiko in ob njej zadevali na prikrito kriminaliteto, je bilo že dokaj očitno, da obstajajo razločki v latentnosti posameznih vrst kriminalitete in da so razločki tudi v uspešnosti njihovega raziskovanja. Dojeli so, da so ti razločki odvisni od zadržanja javnosti do kriminalnega vedenja (Kurt Meyer je to pozneje imenoval »kriminalno razdražljivost« — opomba pisca), od kriminalnega pojavoslovja in od stopnje dejavnosti javnih služb, ki delujejo na področju odkrivanja kaznivih dejanj.

Leta 1908 pa je japonski državni tožilec **Oba** v svoji doktorski disertaciji »U n v e r b e s e r l i c h e V e r b r e c h e r u n d i h r e B e h a n d l u n g« napisal, da kazniva dejanja, ki statistično niso zajeta, ostajajo v temi. Od tod je nato prvi vzel izraz »Dunkelzahl« oziroma »Dunkelziffer« (temno število — temna številka), kar so pozneje prevedli v različne jezike kot dark number, nombre noire, temna brojka itd., pozneje pa imenovali latentna kriminaliteta, hidden criminality in podobno.

V Nemčiji so se s tem problemom ukvarjali zlasti **Roesner**, za katerega pomeni temna številka število neznanih kaznivih dejanj oziroma neodkritih storilcev; **Exner** razume temno številko kot razpon med številom resnično storjenih in statistično zajetih kaznivih dejanj; po **Seeligu** gre za število, ki napoveduje mnogokratnik resnične kriminalitete nasproti statistično obseženi kriminaliteti. **Zbinden** prišteva k temni številki tudi odnos, ki nastaja med raziskano in neraziskano kriminaliteto. **Zirpins** sodi, da gre za število v temi ostajajoče in ne na svetlo prihajajoče kriminalitete oziroma za razmerja neprijavljene in nasploh neznane kriminalitete in prikazanimi znanimi dejanji. **Sauer** ni sprejel »temne številke«, marveč je poime-

⁷ Prav tam, str. 15.

⁸ Prav tam, str. 9—10.

noval to področje latentnost, ki jo razume kot predmet problemov latence, ki zbuja pozornost zaradi nesorazmerja med resničnostjo in odkrivanjem, med številom prijav in ugotovljenostjo, med zasledovanjem in sojenjem.

S Sauerjem se strinja tudi **Mezger**, ki sprejema »latentno kriminaliteto«. Skupaj z že omenjenim Exnerjem razumeta pod tem pojmom predvsem »neodkrita delikte«. Exner pozneje razlaga temno število kot število neodkritih in nepreganjanih primerov.⁹

V Nemčiji so se problema lotevali še **Heindl**, **Mayer** in zlasti še **Wehner** in **Henting**; slednji sodi, da je število neodkritih kaznivih dejanj bolje imenovati temno polje in ne temno število ali številko. Meni, da pod številko ali številom razumemo določeno ali znano količino, pri obravnavanem problemu pa se to ne da ugotoviti, marveč le domnevati. Henting tudi razločuje absolutno temno polje (kriminal, ki policiji sploh ni znan) od relativnega temnega polja (kriminal, ki je znan in so znani tudi storilci, toda ni prišlo do sodbe).¹⁰ Henting v svoji knjigi *Das Verbrechen* razločuje v našem smislu takole kriminaliteto: neodkrita, neprijavljena, prijavljena, toda neobtožena, in obtožena, toda ne sojena.

V definiranju problema je torej precej zmede in neenotnosti v glediščih; to izhaja tudi iz tega, katero statistiko kriminalitete (policijsko ali sodno) štejejo posamezni avtorji za bolj ustrezno za domnevanje prikrite kriminalitete. **Sellin** sodi v tem pogledu, da se vrednost obsega kriminalitete za namen indeksa zmanjšuje, ko se oddaljenost od kaznivega dejanja glede na kazenski postopek povečuje.

Kolikor sprejmemo misel, da je za ugotavljanje prikrite kriminalitete ustreznejša policijska statistika so mogoče te variante:

— nihče ne ve za kaznivo dejanje (ne policija, ne žrtev, niti katerakoli priča);

— žrtev ali priča veda za kaznivo dejanje, toda policiji ga ne prijavi;

— iz ovadbe ali na podlagi lastne dejavnosti policije se sumi, da je bilo storjeno kaznivo dejanje, niso pa znane okoliščine dejanja niti storilec;

— policija ve za kaznivo dejanje, toda ne pozna njegovega storilca.¹¹

Zdi se, da bi zadnja možnost z vidika obravnavanja tega problema v tem sestavku teže uvrstili v »neodkrita ali neznan kriminaliteta«. Zato novejši avtorji govore bolj o

»prikrita kriminaliteta« in glede na raziskovanja, ki so jih opravili, da bi se približali resnici problema, o »self-reported crime«.

II. Novejša raziskovanja prikrite kriminalitete

V zadnjih desetletjih je bilo opravljenih nekaj raziskav, ki so imele, poleg drugega, namen ugotoviti, kakšna je prikrita kriminaliteta. Med tistimi, ki so se poskusili približati temnemu polju, je razmeroma največ severno-ameriških, nemških in skandinavskih avtorjev. Ker so spoznanja ter raziskav izredno pomembna za razpravljanje o prikriti kriminaliteti, navajam nekatere izmed njih. Z njimi se obenem načanja tudi problematika tako imenovane »self-reported crime« ali po naše »samoovadene kriminalitete«, odpirajo pa se še različna druga, zlasti metodološka vprašanja.

1. Najbrž je prvo obširnejšo študijo o tem napisal **Kurt Meyer** v letu 1941 pod naslovom: »Die Unbestraften Verbrechen - Eine Untersuchung über die sogenannte Dunkelziffer in der Deutschen Kriminalistik«.¹²

Meyer raziskuje tako imenovano temno številko pri uboju, splavu, nečistih dejanjih med moškimi, tatvinah, ropih, vlomih, goljufijah in požarih. Po analizi razpoložljivih podatkov sklepa, da pride na kaznivo dejanje določene kategorije, katerega storilec je bil obsojen, različno število neznanih kaznivih dejanj (odstotki v oklepaju pomenijo razmerja teh dejanj do cenitve celotne kriminalitete te vrste):

3—5 naklepnih ubojev (17 do 25 %)

100 ali več splavov (manj kot 1 %)

100 ali več homoseksualnih dejanj (manj kot 1 %)

30 tatvin v prodajalnah (3 %)

30 tatvin na železnicah (3 %)

16—20 navadnih tatvin (5 do 6 %)

8 velikih tatvin — vlomi itd. (9 %)

4—5 ropov (17 do 20 %)

20 goljufij (5 %)

8 požigov (9 %).

2. **Austin L. Porterfield** je leta 1943 objavil študijo »Delinquency and Its Outcome in Court and College«,¹³ v kateri primerja pogostnost kaznivih dejanj 337 študentov koledža (med njimi je bilo 200 moških in 137 žensk) z enakimi dejanji 2049 mladoletnih delinkventov, ki so bili pred so-

⁹ Wehner, dr. Bernd: Die Latenz der Straftaten, Bundeskriminalamt Wiesbaden 1957/1, str. 11—16.

¹⁰ Dr. Valentin Vouk, O problemu takozvane tamne brojke, Narodna milicija, 1961, št. 12, str. 12.

¹¹ Glej o tem dr. V. Vouk, prav tam, str. 13.

¹² Meyer, Kurt: Die Unbestrafte Verbrechen, Leipzig 1941.

¹³ Albert Cohen: Delinquent Boys, Free Press 1955, str. 41.

diščem za mladoletnike v Fort Worthu. Šlo je za 55 dejanj od »streljanja z izpljunki« do uboja. Mladoletniki, ki so bili obravnavani pred sodiščem, so bili iz nižjih socialnih plasti, medtem ko sodijo študenti iz koledžov v višje socialne sloje. Vsi študentje (od katerih ni bil še nihče pred sodiščem) so priznali, da so storili eno ali več dejanj, naštetih na seznamu, za katera so bili mladoletniki obsojeni v Fort Worthu. Neki študent teologije je celo povedal, da je storil 27 do 55 navedenih dejanj. Med priznanimi kaznivimi dejanji študentov sta bila tudi uboj in uboj iz malomarnosti, za katera pa nihče ni bil obsojen. Poprečje števila kaznivih dejanj, ki so jih storili študentje (moški), preden so stopili v koledž, je bilo 17,6. Primerjava pogostnosti enakih dejanj 100 študentov in 100 mladoletnih obsojenih delinkventov je pokazala, da so ljudje iz koledža storili mnogo več prestopkov kot mladoletni obdolženci, ki so že prišli pred sodišče.

M. Elliot ugotavlja, ko pojasnjuje Porterfieldove ugotovitve raziskave, da je poglobitvi razloček med delinkventnim vedenjem fantov iz koledža in tistih mladoletnikov, katerih dejanja so bila obravnavana pred sodiščem, ta, da so študentje pripadali privilegiranim socialnim skupinam z višjim gospodarskim in socialnim položajem, stabilnejšim družinskim ozadjem ipd. To in pa dejstvo, da po storjenih kaznivih dejanjih niso bili socialno preganjani, kaže, da nanje ni bilo takega vpliva kot na tiste, ki so že bili v zaporu in pozneje še naprej podlegajo delinkventnosti. Elliotova se sprašuje še, kaj bi bilo s tistimi, ki so bili kaznovani na zaporne kazni, če bi ostali na svobodi in sploh ne bi bili kaznovani. Ali ne bi tudi ti zaradi neokrnjenega spoštovanja samega sebe postali spodobni državljani, ki se pokoravajo zakonom? Verjetno, pravi, bi res mnogi postali kar dobri državljani.¹⁴

Cohen pa misli glede ugotovitve te študije nekoliko drugače, in sicer meni, da praktično vsi otroci, ne glede na družbeni razred, izvršujejo kazniva dejanja. Po njem Porterfieldovi podatki dovolj prepričljivo kažejo, da je otrok ali mladoletnik, ki ne bi nikoli storil kaznivega dejanja, redkost.¹⁵

3. Leta 1946 so **Fred J. Murphy, Mary M. Shirley** in **Helen L. Whitmer** ob Cambridge-Sommerwille Youth Study¹⁶ ugotovili, da je bil od 114 »podprivilegiranih« dečkov, starih od 11 do 16 let, 101 tak, ki je bil bolj ali manj nevaren mladoletni delinkvent. Toda značilno je bilo, da od delinkventne populacije 61 dečkov ni bilo nikoli pred sodiščem, da so vsi skupaj storili 6416

prestopkov in kaznivih dejanj, da je od tega števila sodišče obravnavalo le 95 dejanj ali 1,5 % itd. Od 616 nevarnejših prestopkov in kaznivih dejanj jih je sodišče obravnavalo le 68 ali 11 %. V tej študiji so tudi ugotovili, da so bila kazniva dejanja in prestopki tistih dečkov, ki so bili že dotlej znani kot delinkventi (teh je bilo 43) in obravnavani pred sodiščem, številnejši kot pri drugih (to je 61), ki dotlej niso bili uradno znani kot delinkventi.

4. Leta 1947 sta **J. S. Wallerstein** in **C. J. Wyle** objavila v »Probation« članek pod naslovom »Our Law - Abiding Law Breakers«, v katerem pojasnjujeta rezultate svoje ankete. V New Yorku sta namreč sestavila poseben vprašalnik in ga razdelila med določene sloje prebivalstva, ki sta jih izbrala po naključju, pri tem pa sta vendarle skušala obdržati ravnotežje med rasnimi in verskimi skupinami. Tako sta intervjuvala 1020 moških in 678 žensk glede 49 kaznivih dejanj (npr. namerna povzročitev škode, igranje za denar, tatvine, velike tatvine, vlom, rop, skrivanje orožja, kriva prisega, ponarejanje in goljufija, utaja davkov, grožnje in izsiljevanja, sramotilno pisanje, zarota in snovanje zločinov itd.).

Od 1698 oseb jih je 91 % odgovorilo, da so storili eno ali več kaznivih dejanj, potem ko so dopolnili 16 let starosti. Pri moških anketirancih je bilo poprečje storjenih kaznivih dejanj 18, pri ženskah pa 11. Pri duhovnikih je bilo poprečje 8,2, pri delavcih 20,2, pri ženskah delavkah 9,8, pri ženskah v državni ali vojaški službi 14,4 itd. Značilno je, da so anketiranci »priznali« več dejanj po 16. letu starosti; dejanja progresivno naraščajo od 21. do 40. leta, pozneje pa upadajo. Avtorja sodita, da število z anketo ugotovljenih dejanj za mnogo presega število hudodelstev, ki so bila uradno ugotovljena.¹⁷ Za Elliotovo pa pomeni povečanje števila dejanj, storjenih v zrelih letih, okoliščino, po kateri so tudi neobsojeni storilci težje prilagajajo socialnemu diktatu.¹⁸

5. **E. H. Sutherland** je v svoji študiji »White Collar Crime«¹⁹ leta 1949 obravnaval obsežnejše kršitve zakonov med gospodarstveniki, vodilnimi člani velikih podjetij itd. Take kršitve so omejitve v trgovanju, prestopki glede patentov, varstvenih znamk in avtorskih pravic, nepošteno izrabljanje delavcev, goljufiva reklama, finančne

¹⁷ Hirsch, Charles: Prikrita hudodelstvenost, prevod v Kriminalistični službi, leto 1956, št. 4, str. 243.

¹⁸ Mabel A. Elliot: Prav tam, str. 38.

¹⁹ E. H. Sutherland: White Collar Crime, Dryden, New York 1949.

¹⁴ Mabel A. Elliot: Crime in Modern Society, Harper-Brothers, New York 1952, str. 36.

¹⁵ A. K. Cohen: Prav tam, str. 39.

¹⁶ Mabel A. Elliot: Prav tam, str. 33-34.

goljufije in kršitve zaupanja, kršitve vojaških predpisov in drugi prestopki.

Sutherland je ugotovil, da je 70 podjetij v določenem obdobju storilo 980 nezakonitih dejanj ali vsako podjetje poprečno 14. Pred kazenskimi sodišči je bilo obravnavanih le 158 dejanj ali 16 %, čeprav so bili vsi drugi primeri prav tako kazniva dejanja. Po raziskovanju delovanja elektrarn in podjetij za razsvetljava, nekaterih industrijskih podjetij itd. ugotavlja pisec, da je kriminaliteta belega ovratnika organizirana in naklepna. Podjetja so se nezakonitosti zavedala, toda so jih tvegala, ker so bili dobički večji kakor kazni zanje. Pri tem pa se »kriminalci belega ovratnika« niti ne štejejo za kriminalce, čeprav vedo, da kršijo zakone, njihovi zločini se ne štejejo za zločine, so brezosebni itd. in ravnanje v tem pogledu se šteje za »dober posel«.

6. **J. B. Mays** je v svoji študiji »Growing Up in the City«, Liverpool 1954, raziskoval življenje dečkov, stanujočih v pristaniški soseski. Od 80 intervjuvanih dečkov je bilo 42,8 % uradno ugotovljenih kot odgovornih za kazniva dejanja, pri nadaljnjih 27,5 % pa je ugotovil, da so storili enaka dejanja, ne da bi bili prijeti. Eden izmed njih je storil kar 12 neodkritih kaznivih dejanj, ki niso bila majhne narave. Pisec ugotavlja, da neprijeta skupina storilcev kaže enake socialne in osebne značilnosti, kakršne so bile ugotovljene pri dečkih, ki so prišli pred sodišče.²⁰

7. Leta 1957 je direktor kriminalistične policije v Düsseldorfu **dr. Bernd Wehner** napisal razpravo »Die Latenz der Straftaten«,²¹ v kateri podobno kot Mayer dokazuje z navajanjem kazuistike latentnost posameznih kaznivih dejanj. Wehner pravi, da pride na vsako odkrito kaznivo dejanje določenega področja neznanih:

- 3 do 6 ubojev (14 do 25 %)
- 100 do 500 splavov (manj kot 1 %)
- 0,5 do 4 telesne poškodbe (20 do 67 %)
- 5 do 10 posilstev (9 do 17 %)
- 6 do 10 primerov nespodobnega vedenja z otroki (9 do 14 %)
- 100 do 500 primerov homoseksualizma (manj kot 1 %)
- 10 do 20 primerov zvodništva (5 do 9 %)
- 7 do 15 primerov drugih nemoralnih dejanj (6 do 13 %)
- 0,25 do 1 poneverba, tatvina — velika ali navadna, rop ali izsiljevanje z grožnjo (50 do 80 %)

²⁰ Neobjavljen referat John B. Mays: Hidden Delinquency, podan na Third National Conference on Research and Teaching in Criminology, Cambridge, July 1968.

²¹ Dr. Bernd Wehner, prav tam. Glej posebne tabele na straneh 90—96.

8 do 12 goljufij (8 do 11 %)

1 do 2 primera ponarejanja listin, kaznivih dejanj, ki jih store delavci v javnih službah, in kaznivih dejanj s področja narkomanije.

Ob koncu svoje študije o »temnem številu« ugotavlja dr. Wehner tudi, da je v Zvezni republiki Nemčiji razmerje med statistično ugotovljeno in resnično kriminaliteto 1 : 2 do 1 : 4; 5, kar bi drugače povedano pomenilo: Če pokaže policijska kriminalna statistika letno 1 500 000 novih kaznivih dejanj, potem jih je v resnici najmanj od 5 250 000 do približno 9 000 000. Nemška kriminalna policija razišče letno okoli 70 % v državi statistično zajete kriminalitete oziroma okoli 1 000 000 dejanj. Če pa upoštevamo v resnici storjeno kriminaliteto, to je tudi tisto, ki jo policija zaradi omenjenih razlogov sploh ni obravnavala, je potemtakem razjasnila le 18 do 22 % v resnici storjene kriminalitete.²²

8. Leta 1958 je **C. N. Peijster**, nizozemski policijski uslužbenec, objavil knjigo »De onbekende misdadaad«. Na področju, o katerem razpravljamo, so ga zanimale le nekatere vrste kaznivih dejanj z visoko stopnjo latentnosti, kot kriminalni splavi, prešuštva, prostitucija, homoseksualizem, ekshibicionizem, kriva prisega, goljufija in tatvine v prodajalnah. Ni poskusil izračunati, kot je dejal, vseh »kriminalnih količnikov« oziroma razmerja znanih do neznanih kaznivih dejanj, marveč je to domneval le pri nekaterih. Trdil je, da je to razmerje pri kriminalnih splavih 1 : 250 (0,4 %), pri tatvinah v prodajalnah 1 : 4 (20 %), pri žepnih tatvinah 1 : 20 itd.

Tako kot Meyer, Wehner in nekateri drugi tudi on meni, da je policijska statistika najbolj uporaben vir za merjenje kriminalitete.²³

9. V Stockholmu je avtorica **Kerstin Elhorn**²⁴ leta 1959 raziskovala »samoovadbe« 950 šolskih otrok med 9. in 14. letom starosti. Na vprašalniku je bilo pet vrst manj resnih prestopkov in 16 vrst bolj nevarnih kaznivih dejanj (npr. od jemanja denarja doma do tatvin avtomobilov, vlomov, nasilja in trganja torbic iz ženskih rok). Anketa je bila docela anonimna. Nadaljnje raziskovanje pa je zadevalo vprašanje, ali policija ve za storjena dejanja. Od vseh anketiranih jih je 92 % povedalo za vsaj en prestopok in nad 50 % za vsaj eno kaznivo dejanje. Poprečje kaznivih dejanj tistih, ki so priznali vlom, je bilo 6. Okoli 7 % otrok je povedalo, da policija ve za storitev enega njihovega dejanja. Vsi ti

²² Dr. Bernd Wehner, prav tam, str. 97.

²³ Navedeno po Sellin-Wolfgang: The Measurement of Delinquency, prav tam, str. 39.

²⁴ Kerstin Elhorn, Study in Self — Reported Delinquency among Schoolchildren in Stockholm, Scandinavian Studies in Criminology, Oslo, 1965, str. 117—146.

so namreč pokazali, da so nevarnejši storilci od poprečja.

Tudi ta avtorica sodi, da so nekatera kazniva dejanja čisto normalen pojav med otroki, da bi bilo treba podobna raziskovanja opraviti v intervalu, da bi lahko ugotavljali tendence in rast mladinske delinkvence in pozneje skrito kriminaliteto odraslih.

10. **Strahl** in **Nyquiet** sta leta 1960 na Švedskem intervjuvala študente prava, in sicer 75 moških in 21 žensk, glede na to, ali so že kdaj storili katero koli kaznivo dejanje izmed tistih, ki so bila navedena na seznamu. Samo dva respondenta sta odgovorila, da nista storila nobeno. Izmed celotne anketirane populacije je bilo le 20 % takih, ki so izjavili, da so nekatera njihova dejanja znana policiji. Dejanja, ki so jih študentje priznali, so bila npr. različne vrste tatvin, goljufije, vožnje v alkoholiziranem stanju itd.²⁵

11. **R. G. Audry** piše v svojem delu »*Delinquency and Parental Pathology*« (London 1960)²⁶ o raziskovanju, v katerem je ugotovil, da je 68 % uradno nedelinkventnih dečkov iz redne (secondary) londonske šole, ki so predstavljali kontrolno skupino, povedalo, da so storili tatvine, ne da bi prišli v stik s pravosodjem.

Čeprav je nekaj ugovorov o delinkvenci kontrolne skupine glede relativne škodljivosti in priložnostnega značaja, je vendarle moč ugotoviti, pravi avtor, da je delinkventnost precej bolj razširjena, kakor pa jo kažejo uradne statistike.

12. Leta 1962 je **J. P. Martin** napisal študijo »*Offenders as Employees*« (Cambridge 1962);²⁷ v njej načinja odnos oziroma stališča ljudi do raznih stopenj tatvin in njihovo tolerantnost. Uslužbenci očitno zelo individualno razločujejo med dejavnostjo, kateri bi lahko rekli »zmikanje«, od tistega, o čemer mislijo, da pomeni resnično tatvino. Pisec ugotavlja, da je ta razmejitev pri nekaterih pri 10 šilingih vrednosti, pri drugih pri 1 funtu, pri tretjih pri 5 funtih itd. Zelo pomembno je včasih tudi, kot pravi Martin, ne kaj kradeš, marveč komu kradeš. Čeprav gre za tatvine, dajejo nekatera podjetja prednost zasebnemu obravnavanju storilcev, pa čeprav marsikdaj ne ravnajo z njimi posebno prizanesljivo.

Naprej ugotavlja avtor, da se ob besedah vsakdanje rabe, kot so pridobiti, zaslužiti, suniti, znajti se itd. nakazuje v vsakdanjem delu ljudi relativna in ne absolutna lestvica vrednot v njihovih definicijah o tem, kaj je kriminal in kaj ne, kakor tudi njihovo zadržanje

do drugega kriminala, še posebno če ga store drugi ljudje.

13. **T. C. N. Gibbens** je v raziskavi »*Psychiatric Studies of Borstal Lads*«²⁸ ugotovil, da so dečki še po sojenju priznavali več kaznivih dejanj, kot pa ji je ugotovilo sodišče z obsodbo. Nekateri so bili celo zmedeni na to, da nekatera dejanja pri obsodbi niso bila upoštevana. Eden izmed njih je dejal: »Če bi oni vedeli, kaj vse smo storili, bi nas zaprli in vrgli ključ proč.« Pisec meni, da je ta izjava tipična tudi za mnoge druge. Pozneje je Gibbens dognal, da je raziskovana skupina dečkov skušala zamolčati homoseksualna dejanja. Poznejša raziskovanja pa so še pokazala, da nekaterih dejanj niso priznavali tudi zato, ker so se bali, da bi jim to škodovalo pri morebitni premestitvi v odprti zavod.

14. **M. L. Erikson** in **L. T. Empey** razlagata v članku »*Court Records, Undetected Delinquency and Decision-Making*«²⁹ rezultate svojega raziskovanja, pri katerem sta intervjuvala 180 dečkov, starih 15 do 17 let, in primerjala njihovo »resnično kriminaliteto« s tisto, ki je bila zanje zabeležena v uradnih spisih za isti čas (v vzorcu so bili: 50 dečkov iz gimnazije, ki niso bili nikoli pred sodiščem, 30 dečkov, ki so bili enkrat pred sodiščem, 50 dečkov, ki so bili na »probation« in 50 dečkov, ki so bili priprti).

Z raziskavo sta hotela zlasti ugotoviti: kakšna je prikrita kriminaliteta in katera dejanja so najpogostnejša; do katere stopnje ostajajo dejanja neodkrita in do katere stopnje so upoštevana pri pregonih; ali neuradno delinkventni mladi ljudje, ki nikoli niso bili obsojeni, store enaka kazniva dejanja po številu in nevarnosti, kakor tisti, ki so uradno označeni kot delinkventi; koliko so uporabne tradicionalne dihotomije: delinkventen — nedelinkventen, institucionaliziran — neinstitucionaliziran glede na razločke posameznih skupin storilcev ene nasproti drugi; in koliko so veljavni podatki sodišča kot indeks za celoten obseg in vrste kaznivih dejanj, v katera je posameznik največkrat zapleten.

Skupina kot celota je storila 24 199 tatvin, 23 496 prometnih kaznivih dejanj, 21 773 kršitev predpisov o alkoholu in narkotikih. Od celotnega števila je več kot 90 % dejanj pravosodnim organom prikritih oziroma neznanih.

Poleg izredno pomembnih odgovorov na hipoteze raziskave ugotavljata avtorja tudi, da ni značilnih razločkov med tistimi dečki,

²⁵ John B. Mays, prav tam.

²⁶ John B. Mays, prav tam.

²⁷ John B. Mays, prav tam.

²⁸ John B. Mays, prav tam.

²⁹ The Journal of Criminal Law, Criminology and Police Science, Vol. 54, March 1963, str. 456—469.

ki so bili uradno nedelinkventni, od tistih, ki so že bili enkrat obsojeni.

15. Na Norveškem so **N. Christie, J. Andenaes in S. Skirbekk** opravili »A Study of Self-Reported Crime«³⁰ (študijo o kriminaliteti, ki so jo storilci sami prijavili), z namenom, da bi ugotovili, kolikšen je obseg neregistrirane kriminalitete; kako »normalno« je storiti kaznivo dejanje; ali bo potrebno upoštevati eno teorijo za razlago »uradnih kriminalcev« in različne ureditve za razlago neregistriranih; kako uradni sistem kontrole selekcionira primere; ali gre za različne variacije kriminalitete od dežele do dežele itd.

Na njihovih vprašalnikih je bilo 25 kršitev predpisov; razvrščene so bile po družbeni nevarnosti in točkovane. Anketirano populacijo so razdelili na urbano in ruralno. Precej obsežna študija vsebuje najrazličnejše podatke, ki so pomembni tudi z metodološke strani. Avtorji niso mogli odgovoriti na vsa vprašanja, ki so si jih postavili, vendar pravijo, da je normalno — v statističnem smislu — kršiti nekatere predpise, toda le nekaj in ne pogosto. Avtorji ugotavljajo, da je visoka samoprijavljivost v zvezi z vzgojo in življenjem v mestih, ne pa z ravniyo izobrazbe v mestih. Pač pa je v pozitivnem odnosu z visoko izobrazbo na deželi; visoka prijavljivost se pozitivno izraža pri višjem socialnem statusu med starši; ljudje, ki so povedali za svoje stike s policijo in sodišči, so tudi na splošno zelo visoko glede svoje samoprijavljivosti, izobrazbe daje neznatno zaščito pred »uradnimi stiki« itd.

Avtorji opozarjajo še na to, da bi bilo potrebno neposredno opazovanje na terenu, podrobnejši intervjuji in druge tehnike, da bi se lahko zanesli na rezultate, ki so jih prinesle uporabljene raziskovalne tehnike.

16. V Londonu so opravili še nekaj študij, ki v določenem obsegu zadevajo prikrito kriminaliteto. Tako npr. **P. Willmott** ugotavlja (*Adolescent Boys of East London*, London Institute of Community Studies 1966), da so nekatere kršitve, posebno tatvine, znatno bolj razširjene, kakor kažejo uradni podatki. Zdi se, pravi pisec, da je tatvina del »normalnega vedenja« dečkov v Bethnal Green, kot je to očitno tudi na drugih območjih, kjer živi delavski razred.

D. H. Hargreaves je odkril v članku »Social Relations in a Secondary School« London 1967, da so otroci iz neprivilegirane šolskega okoliša, ki so imeli ocene C in D, pogosteje kradli od tistih, ki so bili med boljšimi učenci. Razen tega pa so storili dosti več tatvin, kot pa so bili sploh

³⁰ Scandinavian Studies in Criminology, Oslo 1965, str. 86—116.

kdaj zanje obdolženi. Avtor trdi, da je tudi šola odgovorna v določenem obsegu za to, da ustvarja posebne skupine deviantov in delinkventov, s čimer se oblikuje nekaj podobnega, kot so delinkventi in subkulturni pojavi.³¹

17. Zanimiv je tudi predlog **Said Ewiesa**,³² raziskovalca egiptovskega nacionalnega centra za socialne in kriminološke raziskave (iz leta 1962), glede posebnega načina ugotavljanja prikrite kriminalitete.

V Egiptu je blizu Kaira grobnica Imama el Shafeija, ki ni samo romarski kraj in božja pot, kjer bi verniki molili, opravljali žrtvene daritve itd., marveč tudi priložnost, da bi bili blagoslovljeni, da bi prosili ali se pritoževali ipd. V tej zvezi prihajajo po pošti ali kako drugače v grobnico tudi pisma posameznikov o storjenih kaznivih dejanjih. Samo leta 1958 je prišlo 163 takih pisem, o katerih sodi avtor, da bi utegnila biti pomemben nov vir za ugotavljanje »temne številke« še posebej zato, ker jih je mogoče identificirati in ker izražajo najrazličnejše manifestacije agresije zoper premoženje, življenje itd. drugih ljudi. Več kot četrtina pisem vsebuje celo imena piscev in žrtev ter njihova medsebojna razmerja in druge podatke, pomembne za namen študije o prikriti kriminaliteti.

Našteli smo le nekaj raziskovanj prikrite kriminalitete. Znana pa so še razna druga prizadevanja v tej smeri, kot npr. v Stockholmu in Upsali leta 1960, ter nekateri poznejši koordinirani projekti skandinavskega raziskovalnega sveta za kriminologijo, izvedeni v Danski, Finski, Švedski in Norveški. Omenimo lahko še raziskavo Edwarda E. Schwartza glede mladotnikov v New Yorku leta 1945 itd. Toda zdi se, da že samo nekaj opisanih raziskovanj in rezultatov, do katerih so prišli glede prikrite kriminalitete, dovolj nazorno predočuje problem sam; težave raziskovanja in ugotovitve, ob katerih smo prepadeni.

III. Nekaj metodoloških in drugih problemov

Morda je že iz doslej povedanega vsaj delno razvidno, kakšne so težave pri ugotavljanju prikrite kriminalitete na posameznih področjih. Prvo vprašanje, ki se pri tem pojavlja, je, kako priti do podatkov o kriminaliteti, ki ni zajeta v nobeni izmed razpoložljivih kriminalnih statistik. Kot smo videli, resnejši raziskovalci večinoma uporabljajo v ta namen vprašalnik oziroma intervju za določene, na-

³¹ John B. Mays, prav tam.

³² Ewies Said: An Explanatory Note on the Content of Three Proposed Studies, May 1962, ciklostiran izvod.

ključno ali kako drugače izbrane populacije. Te morajo biti obenem z intervjujem seznanjene tudi s kaznivimi dejanji, o katerih jih sprašujejo. Že samo pri tem se kažejo tile problemi:

— Ali so v vzorcu zbrani ljudje dovolj reprezentativni za določeno populacijo ali socialno plast oziroma glede na geografsko razdelitev kriminalitete?

— Ali bodo ljudje kljub zagotavljeni tajnosti intervjuja pripravljene brez pomislekov povedati za kazniva dejanja? Ali ne bodo morda zamolčali kakšno dejanje oziroma pretiravali pri navajanju?

— Kako vprašati intervjuvanca, da bo razumel, za kakšno dejanje gre, glede na to, da niso vsem znane določbe pravnih norm, ki taka dejanja sankcionirajo? Ugotovljeno je namreč, da je mnogo lažje spraševati ljudi o preprostih kaznivih dejanjih oziroma takih, ki se v zgodovini venomer pojavljajo, kot npr. tatvine, vlomi, telesne poškodbe, požigi, podkupovanja itd., manj uspehov pa je pri ugotavljanju prikritih kaznivih dejanj, katerih vsebina je težje razumljiva itd.

Pri uporabi vprašalnikov se je pokazalo, da so nekateri anketiranci slabo pismeni ali sploh nepismeni, da niso razumeli vprašanj ali pojasnil, priloženih seznamu kaznivih dejanj, o katerih so jih spraševali. Ker je šlo za navajanje zaupnih okoliščin, ki so jih skrivali pred drugimi, se niso mogli z nikomer posvetovati ipd.

Glede na to, da se je anonimno anketiranje pogosto slabo obneslo, se zatekajo k posebej usposobljenim anketarjem, ki pomagajo vprašanim ne samo pri tolmačenju posameznih vrst dejanj, marveč tudi pri spominjanju.

Najprej se kaže pri neposrednem oziroma osebnem intervjuvanju odpor proti dajanju zadevnih podatkov. Zato morajo biti anketarji potrpežljivi, skeptični glede dobljenih odgovorov, posameznika morajo podrobno izpraševati in mu dajati tudi podporo ter ga hrabriti, da bo zaupal skrivnosti. Raziskave kažejo, da se habitualni storilci niso upirali dajati podatkov o storjenih kaznivih dejanjih, toda ker jih navadno vedno store veliko, se težko spominjajo števila, letnic, ko so jih storili ipd.

Drug problem, ki sem ga že prej načel, pa je tkim. »socialna všečnost oziroma zaželenost«³³ dajanja podatkov glede na to, kateri socialni skupini pripada tisti, ki odgovarja, kako sprejema anketarja itd. Pokazalo se je tudi, da delinkventni vprašanci ekstenzivno izražajo delinkventno vedenje, drugi zmanjšujejo obseg in nevarnost antisocialnega vedenja itd. Raziskovalci ugotavljajo, da so respon-

³³ Glej o tem npr.: Erickson in Empey, prav tam, str. 459.

denti še najbolj natančno in pošteno navajali prometna kazniva dejanja in tatvine, precej manj pa drugo kriminaliteto. Zato se seveda ob tem z vso upravičenostjo postavlja vprašanje, kako daleč je mogoče zaupati spominu in priznanju vpraševancev za storjena kazniva dejanja v njihovi preteklosti.

Eden izmed izredno pomembnih problemov, ki ga načenjajo kriminologi v skandinavskih deželah, kjer v zadnjem času dajejo posebno pozornost »self — reported crime«, pa je, kako sploh spraševati potencialne respondente o kriminaliteti. Če bi koga vprašali, pravi Nils Christie,³⁴ »ali ste storili kdaj kaznivo dejanje« ali »ali ste kdaj prekršili zakon«, bi dobili prazen odgovor. Kajti zelo malo ljudi ima o sebi predstavo, da je kriminallec. Isti avtor navaja prizadevanja Cresseyja, ki je leta 1953 hodil po zaporih in iskal poneverljivce, ki pa jih ni mogel najti. Ljudje, ki jemljejo denar drugim, štejejo sebe za poseben primer poštenih izposojevalcev z žalostnim dodatnim bremenom, ker so bili obsojeni med toliko poneverljivci in drugimi kriminalci.³⁵ In poleg tega, pravi Christie, ker ne vemo, kakšna je celota kriminalitete, ne moremo postaviti vzorca. Ker pa ni vzorca možnih dejanj, smo v velikih dvomih o ustreznosti naših vprašanj za ljudi z različnim ozadjem glede na socialni razred, izobrazbo, družinsko stanje, starost itd. Ker se obenem še postavlja vprašanje selekcije kaznivih dejanj glede na to, ali so lahko enaka pri različnih socialnih skupinah, imajo študije o »self — reported crime« prav take pogloblitve slabosti kot uradne statistike o kriminaliteti. Nobena izmed njih nam ne razkriva več kot le del resnice.

Ker torej izražajo določeno nezaupanje v metode raziskovanja »self — reported crime« zaradi mnogih še nerešenih vprašanj, iščejo druge poti za odkrivanje prikrite kriminalitete. Našli so izhod, ki pa je najbrž prav tako le zasilen in delen, in sicer z intervjuvanjem ne potencialnih storilcev morebitnih storjenih kaznivih dejanj, ampak žrtev morebitnih kaznivih dejanj. Tako so npr. na Švedskem leta 1968 končali raziskavo o tatvinah v prodajalnah. Intervjuvali so vzorčno 45 lastnikov trgovin glede tega, kolikokrat so bili viktimalizirani. Nekateri sploh mislijo, da bi s pomočjo žrtev bolje odkrivali neskončnost področja, na katerem živi nekaznovana hudo delstvenost.³⁶ Toda zdi se, da mnoge žrtve sploh ne vedo, kdaj in kako so bile in ali so

³⁴ Nils Christie, Hidden Delinquency, Some Scandinavian Experiences, ciklostiran referat na Third National Conference on Research and Teaching in Criminology, Cambridge, July 1968.

³⁵ Nils Christie, prav tam, str. 4.

³⁶ Glej npr. Hirsch Charles, prav tam, str. 245.

sploh bile viktimalizirane. Tako je npr. pri nas s samopostrežnimi prodajalnami, dozdevnimi oškodovanci zaradi žepnih tatvin, gospodarskimi in drugimi organizacijami itd. zlasti glede kriminala, ki ga store člani lastne organizacije, pa tudi drugi ipd.

Hirsch gre celo tako daleč, da poleg socioloških metod sondiranja omenja še druge, zlasti psihološke metode. Pravi namreč, ali ne bi mogli s psihoanalitično metodo, z veropovedjo, z aparatom za odkrivanje laži napredovati v poznanju osumljencev, ki bodo storili hudodelstva.³⁷ Toda ne samo, da take metode niso dopustne in sprejemljive za znanost, in ne samo da niso zakonite, se pojavlja tudi vprašanje, kaj bi dosegli z njimi pri določanju obsega prikrite kriminalitete.

Ker dosedanje metode raziskovanja niso dale zadovoljivih rezultatov in so, kot pravi Christie, ustvarile več nesmisla kot smisla za kriminološko teorijo, uporabljajo zlasti nemški pisci previdnejše metode prikazovanja prikrite kriminalitete.

Dokazujejo jo s kazuistiko in prikazovanjem navadno v mejah nekih razmerij med znanimi in neznanimi kaznivimi dejanji določenih vrst (glej npr. podatke tega članka, ki zadevajo ugotovitve Meyerja in Wehnerja). Pri tem gre za minimalne in maksimalne cenitve in glede na to tudi za srednje. Tako je npr. cenitev pri tatvinah 1 : 0,25 do 1,0. To pomeni, da je minimalna temna številka 250 in maksimalna 1000 in srednja potemtakem 625, ali v odstotkih: minimalna 25 %, maksimalna 100 % in srednja cenitev 62,5 %.³⁸

Včasih pa izražajo ta razmerja manj previdno, in sicer kar npr. z 1 : 20, kar pomeni, da domnevajo na vsako odkrito kaznivo dejanje 20 neodkritih. V odstotkih izraženo je to 5 %. Drugače povedano, od domnevne celote resnično storjenega kriminala je odkritih le 5 % kaznivih dejanj.

Znanstvena vrednost cenitev prikrite kriminalitete je torej še vedno minimalna in ni čudno, da še niso mogle prodreti v zavest pristojnih dejavnikov, da bi jih upoštevali poleg uradne statistike, čeprav vemo, da prikrita kriminaliteta v resnici obstaja.

IV. Domneve glede prikrite kriminalitete pri nas

Tudi brez kakšnih posebnih metod raziskovanja lahko slutimo prikrito kriminaliteto. Ta se pogosto kaže v medlih obrisih in ji marsikdaj ni mogoče priti do živega. V najrazličnejših družbenih plasteh in ne samo pri

nižjih slojih pa se skrivajo množice storilcev kaznivih dejanj. Tako imenovani mali človek, ki je manj izobražen in morda tudi manj inteligenten, je povsod po svetu bolj na očeh pravosodja. Kriminalne statistike pa tudi mnoga znanstvena raziskovanja kažejo, da je med storilci presenetljivo visoko število manj inteligentnih, duševno ali kako drugače osebnostno motenih ljudi, ki jih je verjetno lažje prijeti kot tiste, ki bi jim mogli prilepiti etiketo »kriminalca belega ovratnika«. Storilci iz višjih socialnih slojev so policiji težje dosegljivi in tudi če so, lahko zaradi ugodnejših gmotnih priložnosti, »ugleda« itd. bistveno spremene postopek zoper nje sebi v prid. Mnogi primeri tudi iz naše prakse bi lahko dokazovali, da je »mali človek« bolj pod udarom socialne kontrole, manj oziroma slabše zaščiten od pravosodja kot ljudje, ki pripadajo višjim socialnim stratifikacijam, prej prijet in morda tudi huje kaznovan.

Ni moj namen razpravljati o prikriti kriminaliteti po posameznih področjih kaznivih dejanj. Rad bi le opozoril na nekaj splošno znanih okoliščin, iz katerih je mogoče sklepati na tim. temno polje. Ugotovitve so bolj intuitivne in nikakor ne rezultat empiričnih raziskovanj, ki jih, kot vsi dobro vemo, na tem področju vsaj pri nas nimamo.

Nihče ne ve bolj kot delavci v organih javne varnosti, da bi na področju gospodarstva lahko odkrili toliko kriminalitete, kolikor bi je hoteli in utegnili. Vsi dobro vemo, da so zelo razširjeni npr. zloraba samoupravnih institucij na škodo delovnih kolektivov ali širših družbenih skupnosti, prilaščanje nezasluznega dela osebnega dohodka, razsipno upravljanje ali nesmotrno upravljanje družbenih sredstev (spomnimo se samo na EKK), nezakonito posredovanje, utaja davkov, dajanje in sprejemanje podkupnine, nelojalna konkurenca (ki pri nas prerašča nacionalne okvire), razne transakcije, o katerih se misli, da so zakonite, kršitve poslovne morale itd. (nekatera od teh dejanj so bila že tudi na dnevnem redu skupščinskih organov in organizacije zveze komunistov na različnih ravneh). Morda je kriminala med poslovnimi ljudmi več kot med tistimi sloji, ki so doslej na podlagi uradnih statistik znani kot najbolj obremenjeni s socialno patologijo.

Prilaščanje dobrin po posameznikih v delovnih kolektivih in v delovnih organizacijah je zelo razširjeno. Toda prepogosto se »odnašanje« kakšnih stvari sploh ne šteje za kriminal ali pa se obravnava kot »poslovna izguba, kalo« ipd. To je prišlo ponekod že tako v navado, da sodi v prednosti ali privilegije posameznih socialnih skupin. Če pride do odkritja storilca, ga obravnavajo v delovni organizaciji, ne da bi za to vedeli organi javne

³⁷ Hirsch Charles, prav tam, str. 245.

³⁸ Dr. Bernd Wehner, Die nicht entdeckte Kriminalität, Kriminalistik 1968/9, str. 498.

varnosti (toda treba je reči, da so ponekod nekatere sankcije delovnih kolektivov v nasprotnih primerih dosti strožje od katerih koli drugih). Le tu pa tam se odkrivajo poneverbe in druga kazniva dejanja, ki so jih pripadniki posameznih delovnih skupnosti izvrševali leta in leta, ne da bi bili odkriti. Mnogim ljudem je mogoče, čeprav so veljali za poštenjake, šele zaradi neprevidnosti pri kakšnem poznejšem kaznivem dejanju dokazati tudi številna prejšnja.

Zelo težko je zvedeti za kazniva dejanja posameznih skupin ali združb, ki jih združujejo kakšen interes, poklic ali dejavnosti, kot so npr. mladinske združbe, določeni krogi na področju zunanje trgovine, pri medicinskem osebju glede abortusov, predpisovanja mamil, zlorabe glede predpisovanja receptov itd., trgovski potniki glede nedovoljene trgovine ipd.

V zadnjih letih se pri nas zelo razvija turizem, ki s svojo turistično migracijo močno pogojuje kriminaliteto zlasti v sezoni. Zato se prav v tem času možnosti za kriminal, ko prihajajo novi milijoni ljudi k nam samo začasno, nekajkrat povečajo. Turistom, ki nosijo večje vsote denarja in najrazličnejše stvari, ko potujejo v vozilih itd., popušča previdnost, poleg tega pa se nastanjujejo v manj zavarovanih prebivališčih, kar daje ugodne priložnosti za kriminal, ki ga pogosto zaradi sitnosti, kakršne bi imeli, sploh ne prijavljajo.

V zvezi s spolnostjo je dosti več kaznivih dejanj, kot nam kažejo uradni podatki. Vsi vemo, da je več ekshibicionizma, homoseksualizma, incesta, posilstev, toda zaradi sramežljivosti žrtev in zaradi posledic, ki bi jih imele, če bi dejanje ovadile, in drugih razlogov, nočejo povedati za storilca oziroma za kaznivo dejanje.

Mnogo kaznivih dejanj je storjenih med sorodniki ali v družinah ali sploh zaključenih skupinah, ki najraje urejajo tudi ta vprašanja med seboj, brez javnosti in brez udeležbe pravosodja. Le tu pa tam prihajajo ob kakšnih posebnih konfliktih na dan stvari, pri katerih gre pogosto za huda kazniva dejanja zoper premoženje in posebno zoper življenje in telo.

Verjetno je tudi pri nas več kriminalitete, ki jo store ženske in presega uradno znane podatke.³⁹

Prav tako je prikrita kriminaliteta povratnikov verjetno nekajkrat večja od znanega števila. Podobno je tudi s habitualnimi storilci, ki jih policija povsod po svetu prijema dokaj pozno ali prepozno, da bi jim preprečila kriminalno pot. Poleg tega so zaradi svoje

³⁹ Nekatere raziskave o ženski kriminaliteti (npr. Otto Polack: »Criminality of Women« in druge) kažejo, da je med ženskami znatno več storilk kot je to poznano iz statistike.

kriminalne usposobljenosti za marsikatero dejanje za večno ostali v temnem polju; to se dogaja tudi z množico primarnih storilcev, ki prihajajo, kot pravijo, iz »kriminalne rezervne armade« in se pojavljajo pred pravosodjem odvisno od stopnje njihove zmožnosti prikrivanja.

Zamislimo si, koliko je majhnih tatvin v samopostrežnih prodajalnah, ali tatvin v trgovskih hišah sploh. Koliko je ponareditev ali prenareditev listin, goljufij na škodo žrtev, ki zaradi varstva svojega ugleda ne prijavljajo škode, ki so jo morale utrpeti, koliko je lahko žepnih tatvin, za katere oškodovanci mislijo, da gre za izgubo, koliko kaznivih dejanj je med migranti, na račun zavarovanja in zdravstvenega varstva oziroma na področju zavarovalstva sploh.⁴⁰

Nekateri sloji prebivalstva ali skupine se intenzivno vdajajo igram na srečo, ki ostajajo večinoma prikriti, ker jih je težko ugotavljati, zlasti pa dokazovati. Podobno je stanje prikriti kriminalitete, ki je kakor koli povezana s prostitucijo in sploh nečednostjo in drugimi pojavi, ki jih lahko imenujemo »kriminalni parazitizem« (npr. zakonski mož, ki ga okrade prostitutka, ne bo prijavil tatvine).

Vemo tudi, da se marsikateri požig skriva za požarom, uboj za nezgodo ali samomorom, nasilje za strahom žrtve. Mnogo je kaznivih dejanj uradnih oseb s prekoračitvijo pooblastil ali opustitvijo dolžnih opravil ipd.

Ogromna količina kriminalitete ostaja torej neznana, neprijavljena, neobtožena ali neobsojena.

Reckless⁴¹ sodi, da je vzrok za šibko prijavljanje kriminalitete tole:

- a) kaznivo dejanje je znano samo tistemu, ki ga je storil;
- b) storilčevi sorodniki in prijatelji ga ne bodo ovadili;
- c) bojazen pred sitnostmi ali javnostjo ovira vse druge, da bi ga ovadili;
- d) nekatere osebe so zelo nevedne ali brezbrizne, da bi to storile. K temu je treba dodati še zlobnost in pretirano obzirnost.

Sellin⁴² pa misli o tem nekoliko drugače. Po njem ostaja kriminaliteta skrita zaradi:

- a) zasebnega značaja kaznivega dejanja, kakor je izsiljevanje, odprava telesnega plodu, seksualni delikti;
- b) žrtev sama noče, da bi se dejanje odkrilo;
- c) neprijetnosti v zvezi z obveščanjem policije o kaznivem dejanju in s pričevanjem pred sodiščem so zelo velike;

⁴⁰ Sutherland pravi: požigajo se hiše, uničujejo avtomobili, hlinijo bolezni ali poškodbe itd.

⁴¹ Hirsch Charles, prav tam, str. 247.

⁴² Hirsch Charles, prav tam, str. 247.

d) javno mnenje ni naklonjeno, da bi se nekateri predpisi strogo izvajali;

e) določena kazniva dejanja se po svojem značaju nikoli ne razkrijejo po samih storilcih (npr. oboroženi napadi, kazniva dejanja zoper moralo, kršitev cestno prometnih predpisov), v času krize nastajajo spremembe v javnem mnenju, ki povzročajo večje ali manjše prijavljanje kaznivih dejanj itd.

Oba avtorja obravnavata t. im. »kriminalno razdražljivost« prebivalstva, ali kakor pravijo temu tudi, energijo prijavljanja« kriminalitete. Toda nanjo vplivajo še druge okoliščine, kot npr. odnos med javnostjo in policijo, zaupanje javnosti v pravosodje in pravni red itd. Če to zaupanje kaže odstotek policiji prijavljenih kaznivih dejanj, potem so za Slovenijo podatki takile:

Leto	Število kaznivih dejanj, ki so jih prijavili zasebni oškodovanci	Število kaznivih dejanj, ki so jih prijavili neoškodovani občani
1960	68,6	7,2
1961	67,5	7,7
1962	69,5	6,5
1963	73,1	5,3
1964	59,3	8,1
1965	60,0	7,1
1966	62,9	5,4
1967	61,5	5,9

(Upoštevani podatki RSNZ Slovenije za tista kazniva dejanja, ki so jih prijavili zasebni oškodovanci in neoškodovani prijavitelji. Podatki so povzeti iz člankov o kriminaliteti v Sloveniji, objavljeni v posameznih letnikih Revije za kriminalistiko in kriminologijo v letih 1961 do 1968.)

Vse kaže, da zaupanje javnosti upada, pri neposrednih oškodovancih po letu 1963, pri neoškodovanih državljanih pa po letu 1965. Toda ob tej priložnosti ni mogoče opazovati prijavljivosti pri posameznih kaznivih dejanjih, kar bi nam prav tako marsikaj lahko povedalo. Ker so zaradi neprizadetosti s kaznivimi dejanji neoškodovani občani še najboljše merilo za odnos javnost — javna varnost, je leto 1965 značilno za njihovo »energijo prijavljanja«. Ta se je verjetno pod vplivom dogodkov v zvezi z obravnavanjem dela organov za notranje zadeve v tem letu spremenila nekoliko na slabše.

Poleg subjektivnih dejavnikov pa je treba upoštevati še vrsto objektivnih, ki tako ali drugače vplivajo na prikrito kriminaliteto, kot npr. delavnost, sposobnost in učinkovitost služb za odkrivanje kaznivih dejanj, zasedenost delovnih mest v teh službah, tehnična opremljenost in pripravljenost policije, geo-

grafska lokacija kriminalitete (mesto, vas), časovne variacije kaznivih dejanj, posebni dogodki, stopnja družbene nevarnosti kaznivih dejanj oziroma občutek ogroženosti ljudi zaradi kriminalitete, starostne grupacije potencialnih storilcev itd.

V. Zakaj raziskovati prikrito kriminaliteto

Danes v svetu vse bolj prihajajo do sklepa, da je treba pri spoznavanju kriminalitete in socialne patologije sploh upoštevati informacije tako uradne statistike o kriminaliteti kakor tudi neuradne vire o njej, zlasti pa dognanja ustreznih raziskav. Vse kaže, da so prav pri zadnjem prišli najdlje v skandinavskih deželah, kjer bi res radi spoznali »moralno podobo naroda«, kolikor se lahko izrazim v jeziku kriminalnih statistikov pred dvema stoletjema.

Pokazalo se je tudi, da bolj ko je družba bogata, bolj ko je industrializirana, večja ko je njena urbanizacija in migracija, večja je tudi njena kriminaliteta, ki jo spremljajo še prostitucija, alkoholizem, narkomanija in drugi pojavi socialne patologije, povezani tudi z razširjenim obsegom duševnih bolezni in osebnotnih motenosti. Obenem pa je presemetljivo in zbuja prepadenost, da niti kazenske sankcije niti ukrepi preventivne, mentalno higienske, socialno zdravstvene in sploh kurativne narave doslej na splošno niso pokazali kakšne učinkovitosti pri zmanjševanju obsega kaznivih dejanj. Narobe, naraščanje znane kriminalitete, še posebej pa mladinskega prestopništva je splošen pojav v svetu in ne samo pri nas.

Zato ni nič čudnega, če ob raziskavah o prikriti kriminaliteti spet prihajajo do podobnih ugotovitev, kot jih je že v prejšnjem stoletju zapisal Emil Durkheim, ki je štel kriminaliteto za »normalno« človekovo vedenje. Novejša raziskovanja o prikriti kriminaliteti dokazujejo:

— da ostaja večina storjenih kaznivih dejanj prikrita in neznana policiji in pravosodnim organom. Posledica tega je, da prihaja pred kazensko pravosodje zelo majhen odstotek resničnih storilcev;

— da je »kriminalno ali delinkventno« vedenje, tako kot je dejal Durkheim, »normalno« vedenje. »Zdi se, da bi bila poštena ugotovitev, da smo vsi kriminalci, toda večina izmed nas v zelo majhnem obsegu;⁴³

⁴³ Nils Christie, Hidden Delinquency, referat na Third National Conference on Research and Teaching in Criminology, ciklostiran izvod, str. 7.

— da je precejšen del kazenskemu pravosodju neznanih storilcev v splošnih značilnostih podoben odkritim oziroma znanim storilcem.

Ali drugače povedano, bistvenih razločkov med tistimi, ki so za rešetkami, in tistimi, ki niso, ni. Pomembna razlika je — biti prijeto ali ne. Nekateri menijo, da so prijeto le nesposobni storilci in tisti, ki so se dali prijeto. Samo spomniti se je treba, da je vsakdo v svojem življenju storil kakšno ali celo več kaznivih dejanj, vendar je imel srečo, da ga niso prijeli.

Kolikor smo torej vsi kriminalci (čeprav mnogi v majhnem obsegu, kot pravi Christie), so kazenske sankcije izrečene le zoper izredno majhno peščico ljudi in še za te bi bila marsikdaj primernejša socialna pomoč, medicinski tretman ali kaj podobnega, torej vse prej kakor kazen. In če smo vsi kriminalci (ne glede na različne stopnje) ali ni socialno (in ne samo pravno) nepravilno, da drobijo mlinjski kamni represije samo tiste, ki so bili prijeto? Ob tem se ponuja vrsta vprašanj, ki zadevajo zlasti kriminologijo in penologijo, pa tudi kazensko pravo, kajti vse te discipline se ukvarjajo v glavnem s človekom — storilcem, ki ima pečat kriminalca, delinkvent in ki bo marsikdaj postal povratnik samo zato, ker ga je družba prijela, ko je storil kaznivo dejanje, in mu dala z ugotovitvijo sodišča tako etiketo. Toda globlje razmišljanje o tem problemu ni namen tega sestavka.

Ne glede na to, ali so raziskovanja prikrite kriminalitete metodološko pravilno postavljena ali ne, ugotovitve predimenzionirane ali ne itd., se ponuja samo od sebe nekaj sklepov tudi docela praktičnega pomena, kot npr.:

a) V sodobni industrijski družbi bi morali bolj omejevati priložnosti za kriminal. To pa pomeni, da bi morali dajati večjo prednost prevenciji kakor pa represiji in tretmanu. Kajti prevencija zadeva vzgojo in ukrepe zoper celotno družbo, represija pa le peščico znanih storilcev, zoper katere je potreben določen tretman. Toda taka prevencija, ki se morda zdi utopična, mora zadevati vsakega člana družbe, ki je po eni strani potencialni storilec, po drugi pa potencialna žrtev.

b) Povečati bi morali ali sploh ustanoviti posebne organe za preprečevanje kriminalitete, saj se prevencija glede nalog, ki naj bi jih imela, pojavlja kot poklic, podobno kot razumemo poklic policista, ki se ukvarja z odkrivanjem in raziskovanjem posledic kriminala, medtem ko naj prevencija skrbi za odkrivanje in odstranjevanje dejavnikov, da do kriminala sploh ne bo prišlo. Morda je za zdaj še utopično misliti, da bi tudi to vlogo

v celoti sprejela in zmogla policija (čeprav sodim, da je to njena vloga v prihodnosti).

č) Če ni mogoče sprejeti ideje o prednosti prevencije pred represijo in tretmanom in če ji ni mogoče vsaj v doglednem času dati statusa poklica, je nujno okrepiti aparat za zatiranje kriminalitete, in to glede števila, usposobljenosti, tehnične opremljenosti in mobilnosti.

d) Poseben problem (glede zmanjševanja obsega prikrite kriminalitete) so poti komuniciranja med javnostjo in policijo pri prijavljanju negativnih pojavov, krepitev antikriminalnega javnega mnenja, odpravljanje kriminalnih kultur oz. subkultur v posameznih strukturah itd. Kajti danes je dovolj jasno, da zakonska definicija kaznivega dejanja zadošča pravnikom, toda teže jo je prenesti na sociološko področje. Da bi bil dogodek vreden prijavljanja v očeh posameznih struktur, morajo to spoznati predvsem ljudje, ki naj bi marsikdaj še spremenili svoje vrednotenje dejanja, ki ga je treba prijaviti policiji. »Energijska prijavljanja« oz. kriminalna razdražljivost javnosti pa je najpomembnejši dejavnik pri omejevanju prikrite kriminalitete. Boljše poznanje prikrite kriminalitete pa lahko vpliva ne samo na učinkovitejšo kriminalno in kazensko politiko, ampak vodi tudi k izboljšanju preventivne strategije, če pri tem sploh ne omenjam družbene etike in morale.

e) V zvezi s prejšnjim se pojavlja še vprašanje, kako pravočasno odkrivati prikrito kriminaliteto. In ne samo njo, marveč tudi vrsto dejavnikov, ki jo pogojujejo in omogočajo. Pri tem gre za odkrivanje in odstranjevanje faktorjev, da bi do kaznivih dejanj sploh ne prišlo, po drugi strani pa, če so dejanja že storjena, za to, da bi ne bila predolgo prikrita. Trajanje »latentnosti« ima različne posledice glede na to, ali gre npr. za ponovno (ponavljanje kaznivih dejanj iste vrste — nadaljevano kaznivo dejanje), ali npr. za kakšno drugo kaznivo dejanje, pri katerem z minevanjem časa izginjajo tudi indici o kaznivem dejanju samem. Čim več časa poteče od storitve kaznivega dejanja, tem teže ga je raziskovati in dokazovati. Vse to pa zahteva zbiranje, pripravljanje, urejevanje, sistemiziranje informacij, njihovo analiziranje in pravočasno ukrepanje na področju prikrite kriminalitete.

*

To je morda le nekaj ugotovitev, ki se utrinjajo ob razmišljanju o prikriti kriminaliteti in praktičnih posledicah njenega spoznavanja. Ker pa na domačih tleh o njej nimamo nikakršnega raziskovanja, se misel nanj in na vse tisto, kar bi mu lahko sledilo, vsiljuje kar sama od sebe.

UPORABLJENA LITERATURA

- Böhme, Karl Martin: *Mogućnost i perspektive otkrivanja latentnog kriminaliteta u narodnoj privredi prikazane na primjeru finansijskih delikata*, Priručnik 1968, št. 3—4, str. 213—222.
- Ckristie, Nils: *Hidden Delinquency*, referat na Third National Conference on Research and Teaching in Criminology, Cambridge, July 1968, 10 strani, ciklostiran izvod.
- Christie, Nils, Andenaes Johs, and S. Skirbekk: *A Study of Self — reported Crime*, Scandinavian Studies in Criminology, Oslo 1965, str. 86—116.
- Cohen, Albert K.: *Delinquent Boys*, Free Press 1955.
- Elliot, Mabel A.: *Crime in Modern Society*, Harper-Brothers, New York 1952.
- Elmhorn, Kerstin: *Study in Self — reported Delinquency among Schoolchildren in Stockholm*, Scandinavian Studies in Criminology, Oslo, 1965, str. 117—146.
- Erickson, Maynard L. and Empey T. Lamar: *Court Records, Undetected Delinquency and Decision-Making*, *The Journal of Criminal Law, Criminology and Police Science*, Vol. 54, March 1963, str. 456—469.
- Ewies Said: *An Explanatory Note on the Content of Three Proposed Studies*, May 1962, ciklostiran izvod.
- Gössweiner, Dr. Saiko: *Gesellschaft und Dunkelziffer*, *Die Polizei*, leto 1953, št. 7, str. 197—205.
- Hentig, Hans von: *Die Unbekannte Straftat*, Springer Verlag, Berlin 1964.
- Hentig, Hans von: *Das Verbrechen*, Springer Verlag, Berlin 1961.
- Hirsch, Charles: *Prikrita hudodelstvenost*, prevod v Kriminalistična služba leto 1956, št. 4, str. 243—250.
- Mays, John B.: *Hidden Delinquency*, referat na Third National Conference on Research and Teaching in Criminology, Cambridge, July 1968, 10 strani, ciklostiran izvod.
- Meyer, Kurt: *Die Unbestrafte Verbrechen*, Leipzig 1941.
- Sellin-Wolfgang: *The Measurement of Delinquency*, Wiley, New York 1964.
- Shulman, Harry Manuel: *The Measurement of Crime in the United States*, *The Journal of Criminal Law, Criminology and Police Science*, Vol. 57, No. 5, str. 483—492.
- Sutherland, E. H.: *Principles of Criminology*, Lippincott, Philadelphia, rev. ed. 1947.
- Vouk, dr. Valentin: *O problemu takozvane tamne brojke*, *Narodna milicija* 1961, št. 12, str. 12—23.
- Wehner, dr. Bernd: *Die Latenz der Straftaten*, Bundeskriminalamt Wiesbaden 1957/1.
- Wilkins, Leslie T.: *The Measurement of Crime*, *The British Journal of Criminology*, Vol. 3, April 1963, str. 321—341.

Hidden Criminality

By dr. Janez Pečar, Scientific Research Worker, Institute of Criminology, University of Ljubljana

The author establishes that the official statistics on criminality do not bring a full truth on it but only data on the scope of activities in the sphere of its detection, accusation and judicial proceedings. In his article he makes a survey of opinions on the hidden criminality and refers to data on researches carried out by some American, German, Scandinavian and English authors.

Among the methodological problems of researches on hidden criminality he specially refers to the representativeness of samples; the willingness of respondents to cooperate; the explanation of contents of criminal offences which the respondents must understand; the aspects of collecting data on offences which officially are unknown; the way how respondents judge their own deviating behaviour etc.

The author also refers to presumptions on hidden criminality in Yugoslavia according to the data on relevant circumstances in the economic organisations, within different communities of interest and professional groups, in connection with the expansion of tourism, in connection with sexual relations among relatives, women, recidivists, within different population strata etc. Apart from subjective

factors he also mentions some objective ones which in one way or another have an influence on the degree of hidden criminality.

Finally the author establishes that criminal sanctions are applied to a small group of persons who happened to be apprehended; and even they very often deserve social assistance, medical treatment, and the like rather than a punishment. Since the major part of criminality remains undiscovered the author maintains that priority should be given to prevention rather than to repression and treatment. A prevention organized in this way should apply to every member of society, either a potential victim or criminal offender. It would be necessary to create special organisms for prevention of criminality dealing with the detection and elimination of factors in order to prevent the emergence of criminality. If this is not possible or, at least, not immediately, it would be necessary to strengthen the present organisation for suppression of criminality (not only numerically but above all in professional and technical respect); to interest more intensively the public in cooperating with the police; to raise the public opinion against criminality and to discover in time the hidden criminality or to diminish the time of its latency.